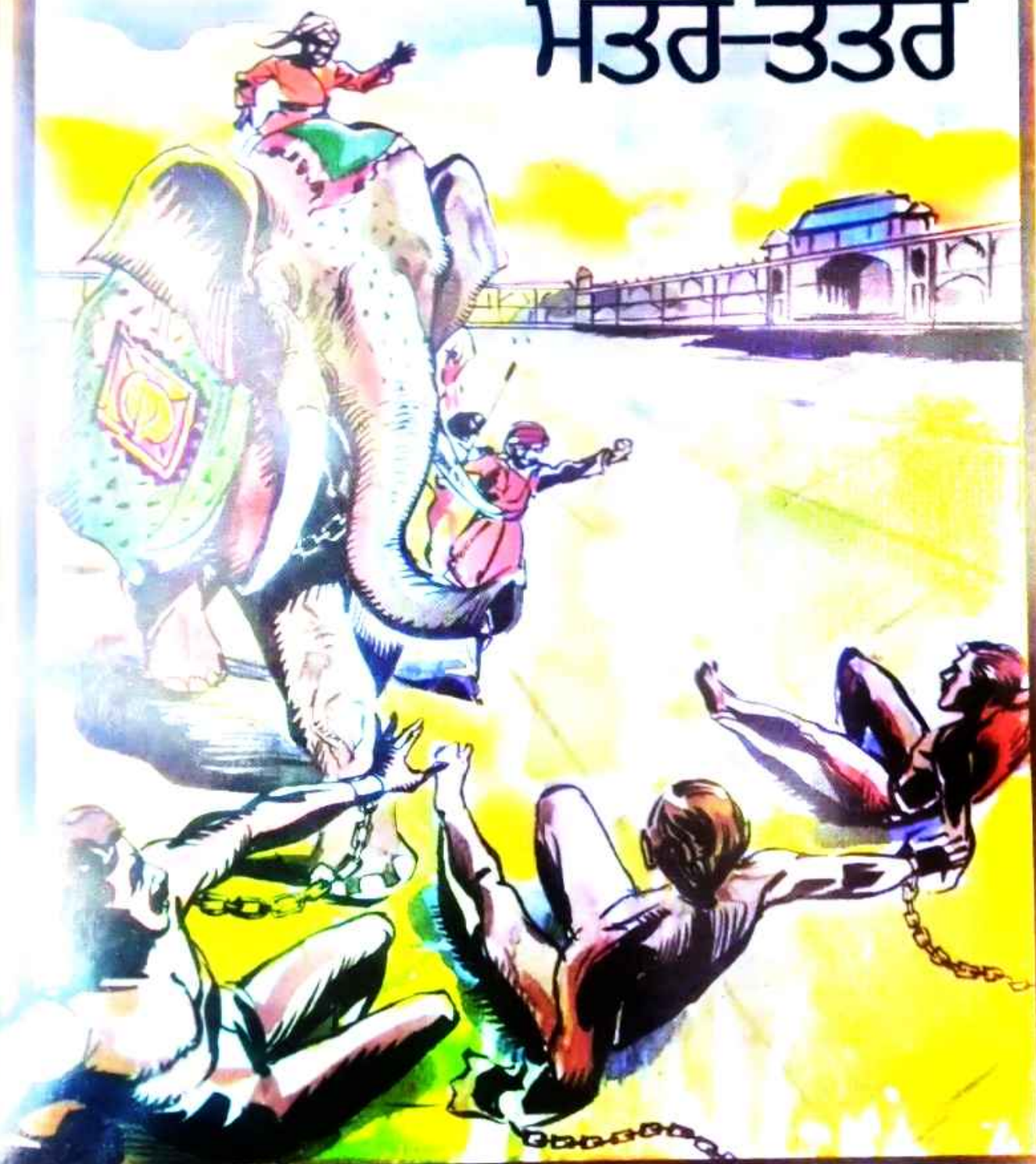

ਮੰਤਰ-ਤੰਤਰ

ਧਨ ਦੀ ਵਰਖਾ

ਇਕ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਇਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਇਕ ਬਹੁਤ ਕਰਾਮਾਤੀ ਮੰਤਰ ਜਾਣਦਾ ਸੀ। ਮੰਤਰ ਦਾ ਗੁਣ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਛੱਤਰਯੋਗ ਆਉਣ 'ਤੇ ਜੇ ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਆਕਾਸ਼ 'ਚੋਂ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਰਤਨਾਂ ਅਤੇ ਧਨ ਦੀ ਵਰਖਾ ਹੋਣ ਲੱਗਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਕੋਲ ਇਕ ਬਹੁਤ ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪੜ੍ਹਦਾ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਲਈ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਉਸ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਗਿਆ। ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਚਲਣ ਬਾਅਦ ਉਹ ਇਕ ਸੰਘਣੇ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਆ ਗਏ। ਇਸ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਪੰਜ ਸੌ ਡਾਕੂ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਰਸਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਸਮਾਨ ਲੁੱਟ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਡਾਕੂਆਂ ਤੋਂ ਬਚ ਨਾ ਸਕੇ। ਡਾਕੂਆਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੰਦੀ ਬਣਾ ਲਿਆ।

ਰਾਹਗੀਰਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਹਮੇਸ਼ਾ ਪੈਸਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਫਿਰ ਵੀ ਡਾਕੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ 'ਜਾਓ, ਜੇ ਹੋ ਸਕੇ ਤਾਂ ਰੁਪਏ ਲੈ ਕੇ ਆਓ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਛੁਡਾ ਕੇ ਲੈ ਜਾਓ।' ਜੇ ਕਦੇ ਉਹ ਪਿਤਾ-ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਫੜ ਲੈਂਦੇ ਤਾਂ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਰੱਖ ਲੈਂਦੇ ਅਤੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਕਿ ਰੁਪਏ ਲੈ ਕੇ ਆਓ। ਜੇ ਮਾਂ-ਧੀ ਨੂੰ ਫੜ ਲੈਂਦੇ ਤਾਂ ਧੀ ਨੂੰ ਰੱਖ ਕੇ ਮਾਂ ਨੂੰ ਪੈਸਾ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਕਹਿੰਦੇ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੇ ਦੋ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਫੜਦੇ ਤਾਂ ਛੋਟੇ ਨੂੰ ਰੱਖ ਕੇ ਵੱਡੇ ਨੂੰ ਭੇਜਦੇ ਅਤੇ ਗੁਰੂ-ਚੇਲੇ ਨੂੰ ਫੜਨ 'ਤੇ

ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਰੱਖ ਕੇ ਚੇਲੇ ਨੂੰ ਭੇਜਦੇ। ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਚੇਲੇ ਨੂੰ ਰੁਪਏ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਭੇਜਿਆ ਸੀ।

ਜਾਂਦੇ ਸਮੇਂ ਚੇਲੇ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਇਕ-ਦੋ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਵਾਪਸ ਆ ਜਾਵਾਂਗਾ, ਤੁਸੀਂ ਡਰਨਾ ਨਾ। ਪਰ ਇਕ ਕੰਮ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਾਵਧਾਨ ਰਹਿਣ ਲਈ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਅੱਜ ਧਨ ਦੀ ਵਰਖਾ ਹੋਵੇਗੀ, ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਦੁੱਖ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆ ਕੇ ਧਨ ਦੀ ਵਰਖਾ ਕਰੋ। ਜੇਕਰ ਕਰੋਗੇ ਤਾਂ ਖੁਦ ਵੀ ਮਰੋਗੇ ਅਤੇ ਇਹ ਪੰਜ ਸੌ ਡਾਕੂ ਵੀ ਮਰਨਗੇ।" ਚੇਲਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਹਿ ਕੇ ਰੁਪਏ ਲੈਣ ਲਈ ਘਰ ਵੱਲ ਚਲ ਪਿਆ।

ਸ਼ਾਮ ਵੇਲੇ ਪੁਰਬ ਵਲੋਂ ਚੰਦ ਨਿਕਲਣ ਲੱਗਾ। ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਨਛੱਤਰਯੋਗ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਦੱਖ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਸੋਚਿਆ, 'ਅੱਛਾ, ਧਨ ਲਈ ਹੀ ਡਾਕੂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਸ਼ਟ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ! ਇਹ ਧਨ ਦੀ ਵਰਖਾ ਦਾ ਯੋਗ ਤਾਂ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਏਨਾ ਕਸ਼ਟ ਕਿਉਂ ਸਹਿਣ ਕਰਾਂ? ਮੈਂ ਇਸੇ ਵੇਲੇ ਮੰਤਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਕਿਉਂ ਨਾ ਧਨ ਬਰਸਾ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੈਸੇ ਦਿਆਂ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਚਲਾ ਜਾਵਾਂ।" ਇਹੀ ਸੋਚ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਕਿਉਂ ਫੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ?" ਕਹਿਣਾ ਵਿਅਰਥ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ, "ਧਨ ਦੇ ਲਈ।" ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਜੇ ਇਹੀ ਗੱਲ ਹੈ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਬੰਧਨ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿਓ, ਮੈਨੂੰ ਇਸਨਾਨ ਕਰਨ ਦੇਵੋ, ਨਵੇਂ ਕਪੜੇ ਪਾਉਣ ਦਿਓ, ਚੰਦਨ ਲਾਉਣ ਦੇਵੋ ਅਤੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਮਾਲਾ ਪਹਿਨਣ ਦੇਵੋ।" ਡਾਕੂਆਂ ਨੇ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਕੀਤਾ। ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੇ ਮੰਤਰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਜਿਉਂ ਹੀ ਆਕਾਸ਼ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਆਕਾਸ਼ 'ਚੋਂ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਰਤਨਾਂ ਤੇ ਧਨ ਦੀ ਵਰਖਾ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਡਾਕੂਆਂ ਨੇ ਮਨਚਾਹਿਆ ਧਨ ਲੁੱਟਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਕੱਪੜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪਾ ਕੇ ਚਲਦੇ ਬਣੇ। ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ-ਪਿੱਛੇ ਚਲ ਪਿਆ। ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੂਰ ਚਲਣ

ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਚਾਨਕ ਪੰਜ ਸੌ ਹੋਰ ਡਾਕੂ ਵੀ ਆ ਗਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਡਾਕੂਆਂ ਨੂੰ ਰੋਕ ਲਿਆ। ਪਹਿਲੇ ਡਾਕੂਆਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਸਾਨੂੰ ਕਿਉਂ ਰੋਕਦੇ ਹੋ? ਨਵਿਆਂ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ, "ਧਨ ਲਈ।" ਪਹਿਲੇ ਵਾਲੇ ਡਾਕੂਆਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਜੇ ਇਹੀ ਗੱਲ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਤੋਂ ਮੰਗੋ। ਇਸ ਦੇ ਆਕਾਸ਼ ਵੱਲ ਦੇਖਣ ਸਾਰ ਹੀ ਧਨ ਦੀ ਵਰਖਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਧਨ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।"

ਨਵੇਂ ਡਾਕੂਆਂ ਨੇ ਪਹਿਲੇ ਵਾਲੇ ਡਾਕੂਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੂੰ ਹੀ ਫੜ ਲਿਆ। ਬੋਲੇ, "ਬਾਬਾ ਜੀ, ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਧਨ ਦੇਵੋ।" ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਬਹੁਤ ਅੱਛਾ, ਜੇ ਇਹੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਧਨ ਦੀ ਵਰਖਾ ਹੋਣ ਦਾ ਯੋਗ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਸਾਲ ਲਈ ਰੁਕੋ। ਉਸ ਯੋਗ ਦੇ ਆਉਣ ਤੇ ਮੈਂ ਧਨ ਬਰਸਾ ਕੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵੀ ਦੇਵਾਂਗਾ।" ਡਾਕੂ ਗੁੱਸੇ 'ਚ ਬੋਲੇ, "ਕਿਉਂ ਉਏ ਦੁਸ਼ਟ ਬ੍ਰਾਹਮਣ! ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਹੁਣੇ ਵਰਖਾ ਹੋਈ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਲਈ ਇਕ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਹੋਵੇਗੀ।" ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਕਰਕੇ ਰਸਤੇ 'ਚ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਡਾਕੂਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਦੌੜ ਕੇ ਫੜ ਲਿਆ। ਫਿਰ ਕੀ ਸੀ? ਦੇਵਾਂ ਦਲਾਂ ਵਿਚਾਲੇ ਭਿਆਂਕਰ ਮਾਰਾਮਾਰੀ ਸੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਮਰ ਗਏ, ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਬਚੇ। ਜੋ ਬਚੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਲੇ ਫਿਰ ਗੋਲਮਾਲ ਸੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ ਦੋ ਆਦਮੀ ਬਚੇ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸਭ ਮਾਰ-ਕੱਟ 'ਚ ਖਤਮ ਹੋ ਗਏ।

ਇਹ ਬਚੇ ਹੋਏ ਆਦਮੀ ਸਾਰਾ ਧਨ-ਰਤਨ ਲੈ ਕੇ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਇਕ ਪਿੰਡ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪਹੁੰਚੇ। ਇੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਕ ਦਰਖਤ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਰੁਪਏ ਛੁਪਾ ਦਿੱਤੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਤਲਵਾਰ ਲੈ ਕੇ ਦਰਖਤ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਅਤੇ ਪਹਿਰਾ ਦੇਣ ਲੱਗਾ। ਦੂਜਾ ਭੋਜਨ ਲੈਣ ਪਿੰਡ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਤਲਵਾਰ ਲੈ ਕੇ ਪਹਿਰਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਜੇ ਉਹ ਮੁੜ

ਕੇ ਆਵੇਗਾ ਤਾਂ ਇਸ ਧਨ ਨੂੰ ਦੋ ਹਿੱਸਿਆਂ 'ਚ ਵੰਡਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਤਲਵਾਰ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਫੜ ਲਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਆਉਣ ਦਾ ਰਾਹ ਦੇਖਣ ਲੱਗਾ।

ਜੇ ਪਿੱਛੋਂ ਭੋਜਨ ਲੈਣ ਗਿਆ ਸੀ ਉਹ ਵੀ ਸੋਚਣ ਲੱਗਾ ਕਿ "ਜੇਕਰ ਉਸ ਦਾ ਸਾਥੀ ਜ਼ਿੰਦਾ ਰਹੇਗਾ ਤਾਂ ਅੱਧਾ ਹਿੱਸਾ ਲੈ ਲਵੇਗਾ। ਇਸ ਭੋਜਨ ਵਿੱਚ ਜ਼ਹਿਰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਖੁਆ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਮਰ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਸਾਰਾ ਧਨ ਮੇਰਾ ਹੋਵੇਗਾ।" ਇਹੀ ਸੋਚ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਅੱਧਾ ਭੋਜਨ ਖਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਵਿੱਚ ਜ਼ਹਿਰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਲੈ ਆਇਆ। ਪਹਿਲਾ ਆਦਮੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਤਿਆਰੀ 'ਚ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਆਉਣ ਸਾਰ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਦੋ ਟੁੱਕੜੇ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਪਤ ਥਾਂ 'ਤੇ ਸੁੱਟ ਆਇਆ। ਫਿਰ ਆਪ ਵੀ ਜ਼ਹਿਰੀਲਾ ਭੋਜਨ ਖਾ ਕੇ ਮਰ ਗਿਆ।

ਇੱਧਰ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਛੁਡਾਉਣ ਲਈ ਚੇਲਾ ਰੁਪਏ ਲੈ ਕੇ ਇਕ-ਦੋ ਦਿਨ ਵਿੱਚ ਹੀ ਆ ਗਿਆ। ਆ ਕੇ ਦੇਖਿਆ ਗੁਰੂ ਉੱਥੇ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਧਨ-ਰਤਨ ਚੁਫੇਰੇ ਖਿਲਰੇ ਪਏ ਹਨ। ਉਹ ਸਮਝ ਗਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੁਣੀ। ਉਹ ਧਨ ਦੀ ਵਰਖਾ ਕਰਕੇ ਸਭ ਦੇ ਨਾਲ ਖੁਦ ਵੀ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।

ਦੇਵਤਾ ਦੀ ਮਨੋਤ

ਇਕ ਵਾਰੀ ਕਿਸੇ ਰਾਜੇ ਦੇ ਘਰ ਇਕ ਪੁੱਤਰ ਹੋਇਆ। ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕਈ ਵਿਦਿਆਵਾਂ ਸਿੱਖ ਕੇ ਖੂਬ ਪੰਡਤ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਕਾਸ਼ੀ ਦੇ ਲੋਕ ਪੁਰਬ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਧੂਮ-ਧਾਮ ਨਾਲ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਾ ਦੀ

ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਵਿੱਚ ਫੁੱਲਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬੱਕਰੇ, ਭੇਡ, ਸੂਰ, ਮੁਰਗੇ ਆਦਿ ਨੂੰ ਕੱਟ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖੂਨ ਅਤੇ ਮਾਸ ਨਾਲ ਵੀ ਲੋਕ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਹੱਤਿਆਵਾਂ ਦੇਖ ਕੇ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਚੋਟ ਲੱਗਦੀ। ਉਸ ਨੇ ਸੋਚਿਆ 'ਲੋਕ ਦੇਵਤਾ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਬਹੁਤ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਹੱਤਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਕੇ ਉਹ ਧਰਮ ਦਾ ਰਸਤਾ ਛੱਡ ਕੇ ਅਧਰਮ ਦੇ ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਹੀ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਜਦ ਰਾਜਾ ਬਣਾਂਗਾ, ਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿਵੇਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇਵਾਂਗਾ ਅਤੇ ਇਹ ਪ੍ਰਥਾ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿਆਂਗਾ। ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਇਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕਰਨੀ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਸ਼ਟ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਇਹ ਪ੍ਰਥਾ ਵੀ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇ।

ਥੋੜ੍ਹੇ ਦਿਨ ਬੀਤੇ। ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਇਕ ਦਿਨ ਰੱਥ ਉੱਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਨਗਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਘੁੰਮਣ ਨਿਕਲੇ। ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਬੋਹੜ ਦੇ ਦਰਖਤ ਹੇਠਾਂ ਸੈਂਕੜੇ ਆਦਮੀ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਬੋਹੜ ਦੇ ਦਰਖਤ 'ਤੇ ਇਕ ਦੇਵਤੇ ਦਾ ਵਾਸ ਹੈ। ਉਸ ਦੇਵਤੇ ਦਾ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ। ਪੂਜਾ ਦੇ ਕੇ ਉਸ ਤੋਂ ਆਦਮੀ ਜੋ ਵੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਮਨ ਦੀ ਮੁਰਾਦ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਲੋਕ

ਬੱਕਰੇ, ਭੇਡ ਆਦਿ ਕੱਟ ਕੇ ਦੇਵਤੇ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਮਨੋਤ ਮੰਨਦੇ ਸਨ, ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਲੜਕਾ-ਲੜਕੀ ਮੰਗਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਨੇ ਰੱਥ ਤੋਂ ਉਤਰ ਕੇ ਦਰਖਤ ਹੇਠ ਜਾ ਕੇ ਧੂਫ਼ ਆਦਿ ਕਰਕੇ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੂਜਾ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਲੋਕ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬੋਹੜ ਨੂੰ ਪ੍ਰਣਾਮ ਅਤੇ ਪਰਕਰਮਾ ਕਰਕੇ ਚਲੇ ਗਏ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਉੱਥੇ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਆਉਂਦੇ।

ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਪਿੱਛੋਂ ਰਾਜੇ ਦੀ ਮੌਤ ਬਾਅਦ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਹੀ ਰਾਜਾ ਬਣਿਆ। ਰਾਜ ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਉਹ ਜਿੱਥੇ ਤੱਕ ਹੋ ਸਕਿਆ ਧਰਮ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਰਾਜ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਮਨ 'ਚੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਨਾ ਗਈ ਕਿ ਜੀਵ ਦੀ ਬਲੀ ਦੇ ਕੇ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਨੂੰ ਰਾਜ 'ਚੋਂ ਹਟਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਦਿਨ ਰਾਜ ਦੇ ਮੰਤਰੀਆਂ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਰਾਜਾ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਤੁਸੀਂ ਲੋਕ ਜਾਣਦੇ ਹੀ ਹੋ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿਵੇਂ ਰਾਜ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ?" ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਦਮੀਆਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਨਹੀਂ ਮਹਾਰਾਜ, ਅਸੀਂ ਲੋਕ ਤਾਂ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ, ਆਮ ਪ੍ਰਚਲਤ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹੀ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜੇ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹੀ ਰਾਜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।"

ਰਾਜੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਹਾਂ, ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਇਹੀ ਹੈ? ਪਰ ਹੋਰ ਵੀ ਇਕ ਕਾਰਣ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਸ਼ਾਇਦ ਦੇਖਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਮੈਂ ਕਦੇ-ਕਦੇ ਉਸ ਬੋਹੜ ਦੇ ਦੇਵਤਾ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਪ੍ਰਣਾਮ ਕਰਦਾ ਸੀ।" ਸਭ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਹਾਂ-ਹਾਂ ਮਹਾਰਾਜ, ਇਹ ਸਭ ਅਸੀਂ ਦੇਖਿਆ ਹੈ।" ਰਾਜੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇਵਤਾ ਅੱਗੇ ਮਨੋਤ ਮੰਗੀ ਸੀ ਕਿ ਰਾਜ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਤੇ ਮੈਂ ਦੇਵਤੇ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਾਂਗਾ। ਮੈਂ ਉਸ ਦੇਵਤਾ ਦੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਰਾਜ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਦੇਵਤਾ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਾਂਗਾ ਇਸ ਲਈ ਤੁਸੀਂ ਲੋਕ ਇਸ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਦੇਵੋ।"

ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਦੱਸੋ ਮਹਾਰਾਜ, ਕੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰੀਏ!" ਰਾਜਾ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਮਨੋਤ ਮੰਗੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਜਿੰਨੇ ਪਾਖੰਡ ਹਨ — ਜੋ ਜੀਵ ਹੱਤਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਝੂਠ ਬੋਲਦੇ ਹਨ, ਚੋਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੋਰ ਪਾਪ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖੂਨ, ਮਾਸ ਅਤੇ ਕਲੇਜੇ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇਵਤਾ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਾਂਗਾ। ਇਹੀ ਕੁਝ ਤਿਆਰੀ ਲਈ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਲੋਕ ਭੇਰੀ ਵਜਾ ਕੇ ਨਗਰ 'ਚ ਐਲਾਨ ਕਰ

ਦੇਵੇ ਕਿ ਸਾਡੇ ਮਹਾਰਾਜ ਜਦੋਂ
ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਸਨ ਤਾਂ ਬੋਹੜ ਦੇ
ਦਰਖਤ ਹੇਠ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਨੋਤ ਕੀਤੀ
ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਜਦੋਂ ਮਹਾਰਾਜ ਬਣਨਗੇ
ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਦੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ
ਦੇ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਆਦਮੀਆਂ ਦੇ
ਖੂਨ, ਮਾਸ ਅਤੇ ਕਲੇਜੇ ਨਾਲ ਉਸ
ਦੇਵਤਾ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਾਂਗਾ ਜੋ ਲੋਕ
ਜੀਵ ਹੱਤਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਚੋਰੀ
ਕਰਦੇ ਹਨ, ਝੂਠ ਬੋਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ
ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੋਰ ਪਾਪ ਕਰਦੇ
ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਕੇ
ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਨੋਤ ਮਨਾਉਣਗੇ।

ਮੰਤਰੀਆਂ ਨੇ ਰਾਜੇ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਰਾਜਾ
ਦੀ ਮਨੋਤ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮਨਾਈ ਗਈ।

ਬਦਲਾ

ਕਾਸ਼ੀ ਦੇ ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਇਕ ਬੈਲ ਗੱਡੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਗੱਡੀ 'ਚ ਸਿਰਫ਼ ਦੋ ਆਦਮੀ ਬੈਠੇ ਹਨ — ਇਕ ਗੱਡੀਵਾਨ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਉਸ ਗੱਡੀ ਦਾ ਮਾਲਕ। ਮਾਲਕ ਦਾ ਪਹਿਰਾਵਾ ਦੇਖ ਕੇ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਅਨੁਮਾਨ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ

ਉਹ ਇਕ ਵੱਡੇ ਸੇਠ ਅਤੇ ਸੌਦਾਗਰ ਹਨ। ਸੇਠ ਜੀ ਦਾ ਨਾਂ ਪਾਂਡੂ ਹੈ।

ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਪਹਿਲਾਂ ਮੀਂਹ ਪੈਣ ਕਰਕੇ ਰਸਤੇ 'ਚ ਚਿੱਕੜ ਹੈ। ਤਿਲਕਣ ਦਾ ਡਰ ਹੈ। ਬਲਦ ਬਹੁਤ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਗੱਡੀ ਖਿੱਚ ਰਹੇ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੱਡੀ ਤੋਂ ਖਿੱਚਣੀ ਹੀ ਪਵੇਗੀ — ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਦੀ ਕਿਸ ਨੂੰ ਪਰਵਾਹ ਹੈ? ਗੱਡੀ ਚੱਲਦੇ ਚੱਲਦੇ ਇਕ ਢਲਾਨ ਵਾਲੀ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਆ ਗਈ, ਇਸ ਲਈ ਬਲਦਾਂ ਦੀ ਚਾਲ ਵੀ ਮੱਠੀ ਹੋ ਗਈ। ਉਹ ਜਿਵੇਂ ਕਿਵੇਂ ਜਿੰਨਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅੱਗੇ ਵਧ ਰਹੇ ਹਨ। ਸੇਠ ਜੀ ਨੇ ਇੱਥੇ ਇਕ ਸੰਨਿਆਸੀ ਦੇਖਿਆ। ਸੰਨਿਆਸੀ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਵਾਲ ਨਹੀਂ ਸਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪਹਿਰਾਵੇ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਰੰਗ ਦਾ ਇਕ ਕੱਪੜਾ ਅਤੇ ਚਾਦਰ ਬਹੁਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪਾਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੱਪੜਿਆਂ ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਸਰੀਰ ਢੱਕ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਮੂੰਹ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ, ਸ਼ਾਂਤ ਅਤੇ ਗੰਭੀਰ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਕਲਿਆਣ ਲਈ ਬੁੱਧਦੇਵ ਜੋ ਰਸਤਾ ਦਿਖਾ ਗਏ ਹਨ, ਸੰਨਿਆਸੀ ਉਸ ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਚਲਣ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਲੋਕ ਉਹਨੂੰ ਬੁੱਧ ਸੰਨਿਆਸੀ ਜਾਂ ਬੁੱਧ ਭਿਕਸ਼ੂ ਕਹਿ ਕੇ ਬੁਲਾਉਂਦੇ ਸਨ।

ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਅਸੀਂ ਗੱਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਬੁੱਧ ਸੰਨਿਆਸੀ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਸੰਨਿਆਸੀ ਨੂੰ ਲੋਕ ਸ਼੍ਰਮਣ ਨਾਰਦ ਕਹਿ ਕੇ ਬੁਲਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਸੰਨਿਆਸੀ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਹੀ ਸੇਠ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਭਗਤੀ ਜਾਗੀ। ਸੰਨਿਆਸੀ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੇਠ ਨੂੰ ਜਦ ਇਹ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉਹ ਕਾਸ਼ੀ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸੇਠ ਨੇ ਆਪਣੀ ਗੱਡੀ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਕੇ ਚਲਣ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਸੰਨਿਆਸੀ ਪੈਦਲ ਹੀ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਬੱਕ ਵੀ ਗਏ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੇਠ ਜੀ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਮੰਨ ਕੇ ਗੱਡੀ 'ਚ ਬੈਠ ਕੇ ਸਫ਼ਰ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਦੋਵੇਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਆਨੰਦ ਨਾਲ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ।

ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੂਰ ਜਾ ਕੇ ਗੱਡੀ ਇਕ ਢਲਾਨ ਵਾਲੇ ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਰੁਕੀ। ਉਹ ਕੀ ਦੇਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਕ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਵਾਲੀ ਗੱਡੀ ਦਾ ਧੁਰਾ ਖੁੱਲ੍ਹ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦਾ ਇਕ ਪਹੀਆ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਡਿੱਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਗੱਡੀਵਾਨ ਇੱਕਲਾ ਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਤੋਂ

ਪਹੀਆ ਠੀਕ ਕਰਕੇ ਪਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਪਰ ਕਾਮਯਾਬ ਨਾ ਹੋ ਸਕਿਆ। ਉਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘਬਰਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਗੱਡੀ ਖਰਾਬ ਵੀ ਅਜਿਹੀ ਥਾਂ ਤੇ ਹੋਈ ਸੀ ਕਿ ਜਦ ਤੱਕ ਉਸ ਨੂੰ ਰਸਤੇ 'ਚੋਂ ਹਟਾਇਆ ਨਾ ਜਾਵੇ ਦੂਜੀ ਗੱਡੀ ਦਾ ਲੰਘਣਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਗੱਡੀ ਦੇਵਲ ਨਾਂ ਦੇ ਸਾਧਾਰਨ ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਸੀ। ਦੇਵਲ ਆਪਣੀ ਗੱਡੀ 'ਤੇ ਚੌਲਾਂ ਦੀਆਂ ਬੋਰੀਆਂ ਰੱਖ ਕੇ ਕਾਸ਼ੀ ਵੇਚਣ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰਾ ਮੁਸੀਬਤ 'ਚ ਫਸ ਗਿਆ।

ਸੇਠ ਨੂੰ ਜਦ ਇਹ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਦੇਵਲ ਦੀ ਗੱਡੀ ਨੂੰ ਰਸਤੇ 'ਚੋਂ ਹਟਾਏ ਬਗ਼ੈਰ ਉਹ ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੇ ਤਾਂ ਉਹ ਕ੍ਰੋਧ ਵਿੱਚ ਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨੌਕਰ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ, "ਜਾਹ, ਉਸ ਦੀ ਗੱਡੀ ਤੋਂ ਬੋਰੀਆਂ ਉਠਾ ਕੇ ਹੇਠਾਂ ਸੁੱਟ ਦੇ ਅਤੇ ਗੱਡੀ ਨੂੰ ਰਸਤੇ 'ਚੋਂ ਇਕ ਪਾਸੇ ਖਿੱਚ ਕੇ ਹਟਾ ਦੇ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਗੱਡੀ ਲੰਘਾ ਲੈ।"

ਕਿਸਾਨ ਨੇ ਤਰਲਾ ਕਰਦਿਆਂ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਸੇਠ ਜੀ, ਇਕ ਮਾਮੂਲੀ ਖੇਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰ ਹਾਂ, ਬਹੁਤ ਹੀ ਗਰੀਬ ਹਾਂ। ਮੀਂਹ ਪੈਣ ਕਰਕੇ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਚਿੱਕੜ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਬੋਰੀਆਂ ਜੇ ਹੇਠਾਂ ਸੁੱਟੇਗੇ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਚੌਲ ਖਰਾਬ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਰੁਕੋ। ਮੈਂ ਪੂਰੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਗੱਡੀ ਰਸਤੇ 'ਚੋਂ ਹਟਾਉਣ ਦਾ ਵਾਅਦਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।" ਸੇਠ ਨੇ ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਫ਼ਰਿਆਦ ਅਣਸੁਣੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਉਸ ਨੇ ਹੋਰ ਵੀ ਤੇਜ਼ ਗੱਸੇ 'ਚ ਨੌਕਰ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ, "ਦੇਖ ਕੀ ਰਿਹੈ, ਮੇਰੇ ਹੁਕਮ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰ ! ਚਲ, ਉਸ ਦਾ ਬੋਰੀਆ-ਬੰਡਲ ਹੇਠਾਂ ਸੁੱਟ ਕੇ ਸਾਡੇ ਲਈ ਰਸਤਾ ਬਣਾ।" ਨੌਕਰ ਨੇ ਹੁਕਮ ਮੰਨਦਿਆਂ ਬੋਰੀਆਂ ਹੇਠਾਂ ਸੁੱਟੀਆਂ, ਗੱਡੀ ਰਸਤੇ 'ਚੋਂ ਹਟਾਈ ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਚਲਦੇ ਬਣੇ।

ਸ਼ੁੱਠ ਨਾਰਦ ਗੱਡੀ 'ਚੋਂ ਕੁੱਦ ਕੇ ਬੋਲੇ, "ਸੇਠ ਜੀ, ਮੁਆਫ਼ ਕਰੋ, ਮੈਂ ਆਪ ਨਾਲ ਹੋਰ ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਤੁਸੀਂ ਜਿਸ ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਗੱਡੀ ਉਲਟਾ ਕੇ ਅੱਗੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹੋ, ਉਸ ਨਾਲ ਤੁਹਾਡਾ ਨੇੜੇ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਗੱਡੀ ਵਿੱਚ ਮੈਨੂੰ ਜਗ੍ਹਾ ਦੇ ਕੇ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਉਪਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡਾ ਰਿਣੀ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡਾ ਇਹ ਰਿਣ ਵੀ ਚੁਕਾਵਾਂਗਾ। ਇਸ ਦਾ ਜੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਭਲਾ ਮੈਂ ਕਰ ਸਕਿਆ, ਇਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੀ ਫ਼ਾਇਦਾ ਦਿਲਵਾ ਸਕਿਆ, ਇਸ ਨਾਲ ਤੇਰਾ ਵੀ ਉਪਕਾਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਬਹੁਤ

ਪੁਲਿਸ ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਮਹਾਦੱਤ ਦੀ ਪਿਟਾਈ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ, ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਦੇਵਲ ਉੱਥੇ ਆ ਗਿਆ। ਪਾਂਡੂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਉੱਥੇ ਸੀ। ਦੇਵਲ ਨੇ ਅਸ਼ਰਫ਼ੀਆਂ ਦਾ ਬੈਲਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਰੱਖ ਕੇ ਸਾਰੀ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾਈ। ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੇਰ ਮਹਾਦੱਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਨਾ ਰੱਖਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ। ਦੇਵਲ ਵੀ ਉੱਥੇ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਨਹੀਂ ਠਹਿਰਿਆ ਅਤੇ ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਇੱਧਰ ਮਲਿਕ ਨੂੰ ਖਬਰ ਮਿਲੀ ਕਿ ਦੇਵਲ ਕੋਲ ਇਕ ਗੱਡੀ ਅੱਛੇ ਚੱਲ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਦੇਵਲ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਕੀਮਤ ਦੇ ਕੇ ਚੋਲ ਖਰੀਦ ਲਏ ਅਤੇ ਰਾਜ ਮਹਲ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤੇ। ਦੇਵਲ ਵੀ ਉਮੀਦ ਨਾਲੋਂ ਵਧ ਕੀਮਤ ਪਾ ਕੇ ਖੁਸ਼ੀ ਖੁਸ਼ੀ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਮੁੜਿਆ।

ਪਾਂਡੂ ਨੇ ਜਦੋਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਖੋਹਿਆ ਹੋਇਆ ਬੈਲਾ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਆੜ੍ਹਤਦਾਰ ਮਲਿਕ ਵੀ ਮੁਸੀਬਤ ਤੋਂ ਨਿਕਲ ਗਏ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੋਏ। ਉਹ ਸੋਚਣ ਲੱਗੇ, ਜੇ ਅੱਜ ਇਹ ਕਿਸਾਨ ਨਾ ਆਉਂਦਾ ਤਾਂ ਨਾ ਮੈਨੂੰ ਮੋਹਰਾਂ ਦਾ ਇਹ ਬੈਲਾ ਮਿਲਦਾ ਅਤੇ ਨਾ ਮਲਿਕ ਦੀ ਮੁਸੀਬਤ ਟਲਦੀ। ਮੈਂ ਇਸ ਕਿਸਾਨ ਨਾਲ ਬੁਰਾ ਵਰਤਾਉ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਇਹ ਸਭ ਗੱਲਾਂ ਇਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਭਲਾਮਾਣਸ ਹੈ। ਇਕ ਸਾਧਾਰਨ ਕਿਸਾਨ ਕਿਵੇਂ ਇੰਨਾ ਭਲਾ ਆਦਮੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਉਸ ਸੰਨਿਆਸੀ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਸਦਕਾ ਹੀ ਇਹ ਸੰਭਵ ਹੈ। ਪਾਰਸਮਣੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਕਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਲੋਹੇ ਨੂੰ ਸੋਨਾ ਬਣਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ ਸੋਚ ਕੇ ਪਾਂਡੂ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਉਸ ਸੰਨਿਆਸੀ ਨਾਲ ਇਕ ਵਾਰ ਮੁਲਾਕਾਤ ਕਰਨ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਮਨ 'ਚ ਆਇਆ। ਉਹ ਸੰਨਿਆਸੀ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਲੱਗਾ, ਪਰ ਸੰਨਿਆਸੀ ਕਿਤੇ ਵੀ ਦਿਖਾਈ ਨਾ ਦਿੱਤਾ।

ਉਸ ਸਮੇਂ ਕਾਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਬੋਧ ਸੰਨਿਆਸੀਆਂ ਦੇ ਠਹਿਰਨ ਲਈ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਮੱਠ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਪਾਂਡੂ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਇਹ ਗੱਲ ਆਈ ਕਿ ਸ਼੍ਰਮਣ ਨਾਰਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਕਿਸੇ ਮੱਠ ਵਿੱਚ ਮਿਲ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਮੱਠ ਦਾ ਦੂਜਾ ਨਾਂ ਵਿਹਾਰ ਹੈ। ਪਾਂਡੂ ਨੇ ਵਿਹਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਭਾਲ ਜਾਰੀ ਰੱਖੀ ਅਤੇ ਇਕ ਦਿਨ ਸੰਨਿਆਸੀ ਨਾਲ ਮੇਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੰਨਿਆਸੀ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਪਾਂਡੂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਣਾਮ ਕੀਤਾ। ਫਿਰ ਦੋਵਾਂ ਨੇ ਢੇਰ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ।

ਗੱਲਾਂ ਗੱਲਾਂ 'ਚ ਸ਼੍ਰਮਣ ਨਾਰਦ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਸੇਠ ਜੀ, ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਹਿਣ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਸਮੇਂ ਨਹੀਂ ਸਮਝੋਗੇ, ਪਿੱਛੋਂ ਸਮਝ ਜਾਵੋਗੇ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਸਮੇਂ ਇਕ ਮਾਮੂਲੀ ਗੱਲ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰੱਖ ਕੇ ਚਲੋ ਤਾਂ ਸਭ ਪਾਸਿਉਂ ਤੁਹਾਡਾ ਭਲਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਸੇਠ ਜੀ, ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਦੇਣ ਜਾਵੋ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਸਵਾਲ ਕਰਨਾ, 'ਜੇ ਦੂਜਾ ਕੋਈ ਮੈਨੂੰ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਕਸ਼ਟ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਕੀ ਮੈਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲੱਗੇਗਾ?' ਜੇਕਰ ਚੰਗਾ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਕਸ਼ਟ ਦੇਣਾ ਅਤੇ ਜੇ ਚੰਗਾ ਨਾ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੇ। ਸੇਠ ਜੀ, ਇਕ ਹੋਰ ਗੱਲ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਪੁੱਛੋ ਕਿ

‘ਜੇਕਰ ਮੇਰੀ ਕੋਈ ਸੇਵਾ ਕਰੇ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਅੱਛਾ ਲੱਗੇਗਾ ਕਿ ਨਹੀਂ?’ ਜੇਕਰ ਅੱਛਾ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਥੋਂ ਨਾ ਗੁਆਉਣਾ। ਸੇਠ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬੀਜ ਬੀਜੋਗੇ, ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਫਲ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇਗਾ। ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਦੇ ਕੇ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕੰਡੇ ਬੀਜਦੇ ਹੋ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁੱਖ ਦੇ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸੁੱਖ ਦਾ ਬੀਜ ਬੀਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪਾਂਡੂ ਸੇਠ ਨੇ ਕੋਸ਼ਾਂਭੀ ਵਿੱਚ ਇਕ ਵੱਡਾ ਵਿਹਾਰ ਬਣਵਾਇਆ ਹੈ। ਸੈਂਕੜੇ ਬੁੱਧ ਭਿਕਸ਼ੂ ਉੱਥੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੋਂ ਲੋਕ ਉੱਥੇ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਧਰਮ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਬਹੁਤ ਆਨੰਦ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਵਣਜ-ਵਪਾਰ ਵਿੱਚ ਪਾਂਡੂ ਸੇਠ ਇਸ ਸਮੇਂ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਵਿਅਕਤੀ ਬਣ ਗਏ ਸਨ। ਸਭ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹਨ। ਇਕ ਵਾਰ ਕੋਸ਼ਾਂਭੀ ਦੇ ਰਾਜਾ ਨੇ ਆਗਿਆ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਪਾਂਡੂ ਸੇਠ ਸੇਠੇ ਦਾ ਇਕ ਮੁਕਟ ਬਣਾਉਣ ਜੋ ਹੀਰੇ-ਮੋਤੀਆਂ ਨਾਲ ਜੜਿਆ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਖੂਬਸੂਰਤ ਵੀ ਕਮਾਲ ਦਾ ਹੋਵੇ। ਕੀਮਤ ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨੀ ਵੀ ਹੋਵੇ ਕੋਈ ਹਰਜ਼ ਨਹੀਂ।

ਰਾਜ ਮਹਲ ਵੱਲੋਂ ਸੇਠ ਜੀ ਤਕ ਖਬਰ ਪਹੁੰਚੀ। ਸੇਠ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਥੋੜ੍ਹੇ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇਕ ਖੂਬ ਸੁੰਦਰ ਮੁਕਟ ਤਿਆਰ ਕਰ ਲਿਆ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਇਹ ਮੁਕਟ ਲੈ ਕੇ ਕੋਸ਼ਾਂਭੀ ਜਾਣ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੀਰੇ-ਮੋਤੀ ਲੈ ਲਏ, ਕਿਉਂਕਿ ਉੱਥੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਕਰੀ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਰੁਪਈਆਂ ਦਾ ਸਮਾਨ ਕੋਲ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸੇਠ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਵੀਹ-ਪੰਝੀ ਸਿਪਾਹੀ ਵੀ ਲੈ ਲਏ, ਕਿਉਂਕਿ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਮੁਸੀਬਤ ਆਉਣ ਦਾ ਡਰ ਸੀ।

ਕੋਸ਼ਾਂਭੀ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਇਕ ਥਾਂ ਖਤਰਨਾਕ ਸੀ। ਉੱਥੇ ਰਸਤੇ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਪਾਸੇ ਪਹਾੜ ਹਨ। ਇਸ ਥਾਂ 'ਤੇ ਇਕ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਕਈ ਡਾਕੂ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਮੌਕਾ ਦੇਖ ਕੇ ਰਾਹ ਜਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਮਾਰ-ਕੁਟਾਈ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮਾਨ ਲੁੱਟ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਸੇਠ ਜੀ ਜਦ ਇਸ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਹ-ਸੱਠ ਡਾਕੂਆਂ ਨੇ ਘੇਰ ਲਿਆ। ਸੇਠ ਦੇ ਨਾਲ ਜੋ ਸਿਪਾਹੀ ਸਨ ਉਹ ਬਹੁਤ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਲੜੇ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਡਾਕੂਆਂ ਅੱਗੇ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਗਈ। ਸੇਠ ਜੀ ਦੇ ਕੋਲ ਜੋ ਕੁਝ ਸੀ ਡਾਕੂ ਲੁੱਟ ਕੇ ਲੈ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਭ ਕੁਝ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਮੁਕਟ ਦੇ ਨਾਲ ਜੋ ਹੀਰੇ-ਮੋਤੀ ਲਿਆਏ ਸਨ ਉਹ ਵੀ ਹੱਥੋਂ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ। ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਚਿਆ। ਸਿਰ 'ਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖ ਕੇ ਉਹ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਏ।

ਸੇਠ ਜੀ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਬਹੁਤ ਦੁੱਖ ਹੋਇਆ ਪਰ ਉਹ ਚੁੱਪ ਰਹੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲੁੱਟ-ਮਾਰ ਦੀ ਖਬਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਾ ਦੱਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਸੋਚਿਆ, "ਮੈਂ ਵੀ ਕੋਈ ਘੱਟ ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ, ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਸ਼ਟ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਇਹ ਗੱਲ ਮੈਨੂੰ ਅੱਜ ਸਮਝ ਆ ਰਹੀ ਹੈ, ਮੈਂ ਜੋ ਬੀਜਿਆ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਫਲ ਹੀ ਮਿਲ ਰਿਹਾ ਹੈ।" ਸੇਠ ਜੀ ਨੂੰ ਅੱਜ ਸਮਝ ਆਈ ਕਿ ਦੁੱਖ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਉਸ ਨੂੰ ਸੋਝੀ ਆ ਗਈ ਕਿ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਕਸ਼ਟ ਦੇਣ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ 'ਤੇ ਕੀ ਬੀਤਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਹਿਲੇ ਕੀਤੇ ਬੁਰੇ ਕੰਮਾਂ ਦਾ ਪਛਤਾਵਾ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਨ ਸਾਫ਼ ਹੁੰਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸਮੇਂ ਦਇਆ ਦਾ ਸਰੋਤ ਦਿਖਾਈ ਦਿੱਤਾ। ਹੁਣ ਗਰੀਬ ਹੋ ਜਾਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਸ਼ਟ ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ।

ਕੋਸ਼ਾਂਭੀ ਦੇ ਜਿਸ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਡਾਕੂਆਂ ਨੇ ਪਾਂਡੂ ਦਾ ਧਨ-ਰਤਨ ਲੁੱਟਿਆ ਸੀ, ਉਸੇ ਰਸਤੇ ਤੋਂ ਇਕ ਬੁੱਧ ਸੰਨਿਆਸੀ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਇਕ ਭਿੱਖਿਆਪਾਤਰ ਅਤੇ ਛੋਟੀ ਪੋਟਲੀ ਸੀ। ਪੋਟਲੀ ਇਕ ਕੀਮਤੀ ਕੱਪੜੇ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸ ਕੱਪੜੇ ਵਿੱਚ ਹੱਥ ਦੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਸਨ। ਇਸ ਬਸਤਰ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਭਗਤ ਗ੍ਰਿਹਸਥੀ ਨੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਹ ਕੀਮਤੀ ਕੱਪੜਾ ਹੀ ਭਿਕਸੂ ਦੀ ਬਿਪਤਾ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਿਆ। ਡਾਕੂਆਂ ਨੇ ਦੂਰ ਤੋਂ ਹੀ ਦੇਖ ਕੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਇਸ ਪੋਟਲੀ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਕੀਮਤੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ

ਸੰਨਿਆਸੀ ਨੂੰ ਲੁੱਟ ਕੇ ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੋਟਲੀ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੋਥੀਆਂ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਭਿਕਸ਼ੂ ਦੀ ਮਾਰ-ਕੁਟਾਈ ਕਰਕੇ ਚਲਦੇ ਬਣੇ।

ਦਰਦ ਕਾਰਨ ਭਿਕਸ਼ੂ ਹਿੱਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਸਨ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਉੱਥੇ ਹੀ ਪਏ ਰਹੇ। ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਸਵੇਰੇ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉੱਠ ਕੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਚੱਲਣ ਲੱਗੇ। ਉਹ ਅਜੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਅੱਗੇ ਗਏ ਸਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੰਗਲ ਦੇ ਆਦਮੀਆਂ ਦੀ ਚਿੱਲਾਹਟ ਅਤੇ ਤਲਵਾਰਾਂ ਦੀ ਝਨਝਨਾਹਟ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣਾਈ ਦਿੱਤੀ। ਉਹ ਰੁਕ ਕੇ ਖੜੇ ਹੋ ਗਏ। ਜੰਗਲ 'ਚੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਛੁੱਪ ਕੇ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਡਾਕੂ ਹੀ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਲੜ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਇਕੱਲਾ ਆਦਮੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਬਾਕੀ ਸਭ। ਦੇਖਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਸਮਝ ਆ ਗਈ ਕਿ ਜੇ ਆਦਮੀ ਇਕੱਲਾ ਲੜ ਰਿਹਾ ਹੈ ਉਹ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਤਕ ਨਾ ਲੜ ਸਕਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਮੁਰਦਿਆਂ ਵਾਂਗ ਪਿਆ ਦੇਖ ਕੇ ਇਕ ਇਕ ਕਰਕੇ ਸਭ ਉੱਥੋਂ ਚਲੇ ਗਏ।

ਸਭ ਡਾਕੂਆਂ ਦੇ ਚਲੇ ਜਾਣ ਤੇ ਭਿਕਸ਼ੂ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਆਦਮੀ ਦੇ ਕੋਲ ਗਿਆ ਅਤੇ ਨੇੜੇ ਦੇ ਝਰਨੇ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਲ ਲਿਆ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਪਾਇਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਇਲਾਜ ਵੀ ਕੀਤਾ। ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਹੋਸ਼ ਆ ਗਈ। ਭਿਕਸ਼ੂ ਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਦਰਖਤ ਦੇ ਪੱਤੇ ਤੋੜ ਕੇ ਉਸ ਆਦਮੀ ਦੇ ਜ਼ਖ਼ਮਾਂ 'ਤੇ ਲਾਏ।

ਆਦਮੀ ਫਿਰ ਵੀ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਪਿਆ ਰਿਹਾ। ਉਸ ਨੇ ਅੱਖਾਂ ਖੋਲ੍ਹੀਆਂ ਅਤੇ ਭਿਕਸ਼ੂ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ। ਫਿਰ ਬੋਲਿਆ, "ਕੱਲ੍ਹ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਮੈਂ ਇਕ ਭਿਕਸ਼ੂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਮਾਰਿਆ ਸੀ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਹੀ ਉਹ ਭਿਕਸ਼ੂ ਹੋ? ਤੁਸੀਂ ਹੀ ਮੇਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੱਤਿਆਚਾਰਾਂ ਦੇ ਬਦਲੇ ਇਹ ਉਪਕਾਰ ਕਰਨ ਆਏ ਹੋ? ਭਾਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਜਲ ਪਾਇਆ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਪਿਆਸ ਨਹੀਂ ਬੁੱਝੇਗੀ। ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਬਚਾਂਗਾ। ਮੈਂ ਹੀ ਆਪਣੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਦੇ ਦਾਅ-ਪੋਚ ਸਿਖਾਏ ਸਨ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੁੱਤਿਆਂ ਨੇ ਮੈਥੋਂ ਹੀ ਇਹ ਵਿਦਿਆ ਸਿੱਖ ਕੇ ਮੇਰੀ ਭੁਗਤ ਸੁਆਰੀ ਹੈ।"

ਭਿਕਸ਼ੂ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਭਾਈ, ਜੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬੀਜ ਬੀਜਦਾ ਹੈ, ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਫਲ ਹੀ ਕੱਟਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਸੋ ਫੀਸਦੀ ਸੱਚ ਹੈ। ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ-ਕੁਟਾਈ ਅਤੇ ਲੁੱਟ-ਮਾਰ ਕਰਨੀ ਸਿਖਾਈ ਹੈ। ਇਹ ਸਿੱਖ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਹੀ ਮਾਰਿਆ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦਇਆ ਦਾ ਸਬਕ ਸਿਖਾਉਂਦੇ ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਤੇਰੇ 'ਤੇ ਦਇਆ ਹੀ ਕਰਦੇ।"

ਡਾਕੂ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਜੋ ਖਰਾਬ ਕੰਮ ਕੀਤੇ ਸਨ, ਉਹ ਇਕ-ਇਕ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਯਾਦ ਆਉਣ ਲੱਗੇ। ਉਹ ਵਿਆਕੁਲ ਹੋ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, "ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ 'ਤੇ ਪਛਤਾਵਾ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਪਾਪ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਜੀ, ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਕਹਾਣੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੱਸਦਾ ਹਾਂ। ਪਾਂਡੂ ਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਸੇਠ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਨਾਂ ਤੋਂ ਸਭ ਜਾਣੂ ਸਨ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨੌਕਰ ਸੀ। ਮੇਰਾ ਨਾਂ ਮਹਾਦੱਤ ਹੈ। ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਜੋ ਵੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹਿੰਦੇ ਮੈਂ ਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਉਹ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਉਸ ਦਾ ਨੌਕਰ ਸੀ। ਇਕ

ਦਿਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਝੂਠਾ ਇਲਜ਼ਾਮ ਲਾ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਚੋਰੀ ਦੇ ਅਪਰਾਧ ਵਿੱਚ ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਮਾਰਿਆ ਅਤੇ ਮੈਂ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਰ ਹੀ ਗਿਆ ਸੀ। ਆਖਿਰ ਜਦੋਂ ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮੈਂ ਚੋਰ ਨਹੀਂ ਹਾਂ ਤਾਂ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ। ਸੇਠ ਜੀ 'ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਗੁੱਸਾ ਆਇਆ। ਮੈਂ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਕਿਹਾ ਤੇ ਬਾਹਰ ਆ ਗਿਆ। ਬਾਹਰ ਆ ਕੇ ਮੈਂ ਡਾਕੂਆਂ ਦੇ ਦਲ 'ਚ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਕ ਦਿਨ ਖਬਰ ਮਿਲੀ ਕਿ ਉਹ ਸੇਠ ਕੀਮਤੀ ਮੁਕਟ, ਹੀਰੇ-ਮੋਤੀ ਅਤੇ ਰੁਪਏ ਲੈ ਕੇ ਕੋਸ਼ਾਂਭੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਦਲ-ਬਲ ਨਾਲ ਸੇਠ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਲੁੱਟ ਲਿਆ। ਅੱਜ ਤੁਸੀਂ ਦਇਆ ਕਰਕੇ ਉਸ ਕੋਲ ਜਾਓ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਵੱਲੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਹੋ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਜੇ ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਕਾਰਨ ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ ਉਸ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਹਮੇਸ਼ਾ ਬਣੀ ਰਹੀ। ਅੱਜ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੈਂ ਸਭ ਭੁੱਲ-ਭੁਲਾ ਚੁੱਕਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਉਹਦਾ ਸਮਾਨ ਲੁੱਟ ਕੇ ਜੋ ਅਪਰਾਧ ਕੀਤਾ ਹੈ ਮੈਂ ਉਸ ਲਈ ਮੁਆਫ਼ੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਦਇਆ ਕਰਕੇ ਮੁਆਫ਼ ਕਰੋ।”

“ਬਾਬਾ ਜੀ ਮੈਂ ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨੌਕਰ ਸੀ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਉਹ ਹੀ ਮੇਰੇ ਲਈ ਆਦਰਸ਼ ਸਨ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਪੱਥਰ ਵਾਂਗ ਕਠੌਰ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਚਲ ਕੇ ਮੈਂ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਰਗਾ ਹੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਸੇਠ ਜੀ ਪਹਿਲਾਂ ਵਰਗੇ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਹੁਣ ਦਇਆ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਉਹ ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਕੋਈ ਵੀ ਭਲਾ ਕੰਮ ਨਾ ਕਰ ਸਕਿਆ। ਬਾਬਾ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਜਾਓ, ਜਿੰਨੀ ਛੇਤੀ ਹੋ ਸਕੇ ਸੇਠ ਜੀ ਕੋਲ ਜਾਓ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸ ਦੇਵੋ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁਕਟ ਅਤੇ ਹੀਰੇ-ਮੋਤੀ ਨੇੜੇ ਦੇ ਇਸੇ ਗੁਫਾ ਵਿੱਚ ਮਿੱਟੀ 'ਚ ਦੱਬੇ ਪਏ ਹਨ। ਮੈਂ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਦੋ ਹੋਰ ਸਾਥੀਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਉਹ ਸਾਥੀ ਰੱਬ ਨੂੰ ਪਿਆਰੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਉਹ ਜਿੰਨਾ ਛੇਤੀ ਹੋ ਸਕੇ, ਆ ਕੇ ਲੈ ਜਾਣ।”

ਇਹ ਗੱਲ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਮਹਾਦੱਤ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਬੰਦ ਹੋ ਗਈ। ਉਹ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਾ ਬੋਲ ਸਕਿਆ। ਪਲ ਭਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸੰਨਿਆਸੀ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿੱਚ ਸਿਰ ਰੱਖ ਕੇ ਸਦਾ ਦੀ ਨੀਂਦ ਸੌ ਗਿਆ। ਉਹ ਸੰਨਿਆਸੀ ਸਾਡਾ ਵਾਕਫ਼ ਉਹੀ ਸ਼ੁਮਣ ਨਾਰਦ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੌਸ਼ਾਂਭੀ ਜਾ ਕੇ ਸੇਠ ਜੀ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਦੱਸੀ। ਸੁਣ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਮਹਾਦੱਤ ਪ੍ਰਤੀ ਨਫ਼ਰਤ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਹੋਈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਸਿਪਾਹੀ ਲਏ 'ਤੇ ਗੁਫਾ 'ਚੋਂ ਮੁਕਟ ਤੇ ਹੀਰੇ-ਮੋਤੀ ਲੈ ਆਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਫਿਰ ਚਮਕ ਗਿਆ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਲਾਭ ਦਾ ਬਹੁਤ ਹਿੱਸਾ ਲੋਕ-ਭਲਾਈ ਦੇ ਕੰਮਾਂ 'ਤੇ ਖਰਚ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਾਲ ਧਰਮ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਜਦੋਂ ਸੇਠ ਜੀ ਦੀ ਜੀਵਨ ਯਾਤਰਾ ਖਤਮ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਸੀ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬਾਲ-ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਕਿਹਾ ਸੀ, “ਜੋ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੀ ਦੁੱਖ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਆਪਣੀ ਹੀ ਭਲਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਵੱਡਾ ਕੌਣ ਹੈ ?

ਬਹੁਤ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਕਾਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਇਕ ਰਾਜਾ ਰਾਜ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਰਾਜਾ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਅੱਛੇ ਸਨ। ਉਹ ਪਰਜਾ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੰਤਾਨ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਕਿਸੇ ਦਾ

ਪੱਖਪਾਤ ਨਾ ਕਰਕੇ ਸਹੀ ਫੈਸਲੇ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਕ੍ਰੋਧ ਅਤੇ ਲਾਭ ਵਿੱਚ ਪੈ ਕੇ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਬਾਰੇ ਫੈਸਲਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਚਰਣ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦੇ ਮੰਤਰੀ ਵੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਚੰਗੇ ਸਨ। ਉਹ ਵੀ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਅਨਿਆਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਰਾਜ ਦੇ ਸਭ ਲੋਕ ਪ੍ਰਸੰਨ ਸਨ। ਜੋ ਲੋਕ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਝੂਠੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਜਗ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਮੁਕੱਦਮੇ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਵਿਚਾਰਕ ਲੋਕ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਚੁੱਪਚਾਪ ਬੈਠ ਕੇ, ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਉੱਠ ਕੇ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ। ਆਦਮੀ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅਦਾਲਤ ਖਾਲੀ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਰਾਜਾ ਦਾ ਰਾਜ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਗੋਲਮਾਲ ਦੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸਭ ਲੋਕ ਰਾਜਾ ਦੇ ਗੁਣਗਾਣ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਰਾਜਾ ਨੇ ਇਕ ਦਿਨ ਮਨ ਵਿੱਚ ਸੋਚਿਆ — ਰਾਜ ਤਾਂ ਇਸ ਸਮੇਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪਰਜਾ ਸੁਖੀ ਹੈ। ਸਭ ਲੋਕ ਸਾਡਾ ਗੁਣਗਾਣ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਜਾਣਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਕੀ ਦੋਸ਼ ਹਨ। ਦੋਸ਼ ਜਾਣ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਰਾਜ ਮਹਲ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ, “ਜੇਕਰ ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਦੋਸ਼ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਫ਼-ਸਾਫ਼ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸੋ।” ਪਰੰਤੂ ਕੋਈ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੋਸ਼ਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਨਾ ਕਰਕੇ ਸਭ ਉਸ ਦਾ ਗੁਣਗਾਣ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਰਾਜਾ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਡਰ ਦੇ ਕਾਰਨ ਦੋਸ਼ ਨਹੀਂ ਦੱਸ ਰਹੇ ਹਨ। ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਿਆ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਰਾਜਾ ਰਾਜ ਮਹਲ ਦੇ, ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ, ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਦੋਸ਼ ਦੇ ਆਦਮੀਆਂ ਤੋਂ ਇਕ ਇਕ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਦੋਸ਼ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗੇ। ਪਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੋਸ਼ ਦੀ ਗੱਲ ਨਾ ਕੀਤੀ।

ਰਾਜਾ ਨੇ ਫਿਰ ਵੀ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਡਰ ਕਾਰਨ ਇਹ ਲੋਕ ਸਾਡੇ ਦੋਸ਼ਾਂ ਬਾਰੇ ਨਾ ਦੱਸ ਰਹੇ ਹੋਣ। ਉਹ ਮੰਤਰੀ ਦੇ ਹੱਥ ਰਾਜ ਸੋਧ ਕੇ, ਪਹਿਰਾਵਾ ਬਦਲ ਕੇ ਇਕ ਰੱਥ 'ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਰਾਜ ਵੱਲ ਨਿਕਲ ਤੁਰੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਸੀ ਕਿ ਸਾਰੇ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਘੁੰਮ-ਫਿਰ ਕੇ ਦੇਖਾਂਗੇ ਕਿ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੋਈ ਦੋਸ਼ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਘੁੰਮਦੇ ਘੁੰਮਦੇ ਉਹ ਰਾਜ ਦੀ ਅੰਤਿਮ ਸੀਮਾ ਤੱਕ ਗਏ ਅਤੇ ਖੋਜ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਕਸਰ ਨਾ ਛੱਡੀ। ਪਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੋਸ਼ ਦੀ ਗੱਲ ਨਾ ਕੀਤੀ ਸਗੋਂ ਸਭ ਨੇ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਹੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕੀਤੀ। ਤਦ ਰਾਜਧਾਨੀ ਵੱਲ ਰੱਥ ਮੋੜਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਰਥੀ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਸਾਰਥੀ ਨੇ ਰੱਥ ਮੋੜਿਆ ਤੇ ਉੱਧਰ ਚਲ ਪਏ।

ਇੱਧਰ ਕੋਸ਼ਲ ਦੇ ਰਾਜਾ ਵੀ ਠੀਕ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣਾ ਦੋਸ਼ ਖੋਜਣ ਲਈ ਘੁੰਮ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਧਾਰਮਿਕ ਕਿਸਮ ਦੇ ਰਾਜਾ ਸਨ। ਆਪਣੇ ਉਪਰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਨਾ ਮਿਲਣ ਕਰਕੇ ਉਹ ਵੀ ਆਪਣੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਵੱਲ ਵਾਪਸ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਸੰਯੋਗ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਰੱਥ ਅਲੱਗ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਤੋਂ ਆ ਕੇ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਢਲਾਨ ਤੇ ਆ ਗਏ ਜਿੱਥੇ ਇੱਧਰ-ਉੱਧਰ ਤੋਂ ਨਿਕਲਣ ਦਾ ਕੋਈ ਰਸਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਇਕ ਰੱਥ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਕਰਕੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੂਰ ਹਟਾ ਲੈਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਦੂਜਾ ਕੋਈ ਉਪਾਅ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕੋਸ਼ਲ ਰਾਜ ਦੇ ਸਾਰਥੀ ਨੇ ਕਾਸ਼ੀ ਰਾਜ ਦੇ ਸਾਰਥੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ਤੁਸੀਂ ਆਪਣਾ ਰੱਥ ਪਿੱਛੇ ਲੈ ਜਾਓ।” ਉਸ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ, “ਤੁਸੀਂ ਆਪਣਾ ਰੱਥ ਘੁਮਾਓ, ਸਾਡੇ ਰੱਥ ਵਿੱਚ ਕਾਸ਼ੀ ਦੇ ਰਾਜਾ ਹਨ।” ਕੋਸ਼ਲ ਰਾਜ ਦੇ ਸਾਰਥੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਸਾਡੇ ਰੱਥ ਵਿੱਚ ਕੋਸ਼ਲ ਦੇ ਰਾਜੇ ਹਨ, ਤੁਸੀਂ ਹੀ ਆਪਣਾ ਰੱਥ ਘੁਮਾਓ।” ਕਾਸ਼ੀ ਰਾਜ ਦੇ ਸਾਰਥੀ ਨੇ ਸੋਚਿਆ — ਠੀਕ ਹੀ ਤਾਂ ਹੈ, ਇਹ ਵੀ ਤਾਂ ਇਕ ਰਾਜਾ ਹਨ। ਹੁਣ ਕਿਸ ਦਾ ਰੱਥ ਵਾਪਸ ਮੋੜਿਆ ਜਾਵੇ? ਅੱਛਾ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜਿਸ ਦੀ ਉਮਰ ਛੋਟੀ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਰੱਥ ਮੋੜ ਕੇ ਦੂਸਰੇ ਲਈ ਰਸਤਾ ਸਾਫ਼ ਕਰ ਦੇਣਾ ਠੀਕ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਤੁਹਾਡੇ ਰਾਜਾ ਦੀ ਉਮਰ ਕੀ ਹੈ?” ਜਵਾਬ ਮਿਲਣ ਤੇ ਮਿਲਾ ਕੇ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਦੋਵਾਂ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਉਮਰ ਬਰਾਬਰ ਸੀ। ਫਿਰ ਇਕ-

ਇਕ ਕਰਕੇ ਰਾਜ, ਧਨ, ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਕੁਲ ਪੁੱਛ ਕੇ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨਾਲੋਂ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਵੀ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਬਰਾਬਰ ਹਨ। ਫਿਰ ਕਾਸ਼ੀ ਰਾਜ ਦੇ ਸਾਰਥੀ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜੋ ਚਰਿੱਤਰ ਵਿੱਚ ਵੱਡੇ ਹੋਣਗੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰੱਬ ਹੀ ਅੱਗੇ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਸ ਨੇ ਕੋਸ਼ਲ ਰਾਜ ਦੇ ਸਾਰਥੀ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ, "ਤੇਰੇ ਰਾਜੇ ਦਾ ਚਰਿੱਤਰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੈ? ਕੋਸ਼ਲ ਰਾਜ ਦੇ ਸਾਰਥੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਸਾਡੇ ਰਾਜਾ ਬੜੇ ਚੰਗੇ ਚਰਿੱਤਰ ਦੇ ਹਨ, ਸੁਣੋ :

ਸਖਤ ਪ੍ਰਤੀ ਸਖਤ ਤੇ ਦਿਆਲੂ ਪ੍ਰਤੀ ਨਿਮਰ,
ਸਾਧੂ ਜਨਾਂ ਦੇ ਸਾਧੂ, ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ
ਦਾ ਆਦਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ — ਪਰ ਨੀਤੀ ਇਸੇ
ਕੋਸ਼ਲ ਨਰੇਸ਼ ਦੀ ਪਰਮ ਨਿਪੁੰਨ ਹੈ। ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ
ਇਸ ਬਾਰੇ ਦੱਸਣਾ ਬਹੁਤ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ।

ਇਸ ਲੀਏ ਹਟਾ ਆਪਣਾ ਰੱਬ ਔਰ ਰਾਹ ਤੁਮ ਛੋਡ ਦੇ !
ਕਰ ਸੀਘਰ ਯਹ ਕਾਮ ਹੇ ਮਿੱਤਰ, ਆਪਣਾ ਹੱਠ ਛੋਡ ਦੇ।

ਕਾਸ਼ੀ ਰਾਜ ਦੇ ਸਾਰਥੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਕਿਉਂ ਭਾਈ, ਤੂੰ ਕੋਸ਼ਲ ਰਾਜ ਦੇ ਸਭ ਗੁਣ ਕਹਿ ਦਿੱਤੇ?" ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਹਾਂ।" ਕਾਸ਼ੀ ਰਾਜ ਦੇ ਸਾਰਥੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਜੇ ਕਰ ਇਹੀ ਸਭ ਗੁਣ ਹਨ ਤਾਂ ਔਗੁਣ ਕਿਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ?" ਉਸ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ, "ਅੱਛੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਇਹ ਔਗੁਣ ਹੀ ਸਹੀ, ਤੇਰੇ ਰਾਜਾ ਦੇ ਗੁਣ ਕੀ ਹਨ? ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗੇ!"

ਕਾਸ਼ੀ ਰਾਜ ਦੇ ਸਾਰਥੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਸੁਣੋ :

ਕੋਈ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਕੇ ਜਿੱਤਦੇ ਹਨ ਕਾਸ਼ੀ ਦੇ ਰਾਜਾ,
ਅਤੇ ਦੁਸ਼ਟ ਨੂੰ ਸਾਧੂਤਾ ਦਿਖਾ ਕੇ ਕਰਦੇ ਨਿਜਵੱਸ,
ਹੰਕਾਰੀ ਨੂੰ ਦਾਨਵੀਰਤਾ ਨਾਲ ਵੱਸ ਕਰਦੇ,
ਸੱਚ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਝੂਠ ਜਿੱਤਣ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਸਾਨੀ ਨਹੀਂ।
ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਕੋਸ਼ਲ ਰਾਜ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਸਾਰਥੀ
ਸੋਚਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਸੱਚ ਹੀ ਤਾਂ ਹੈ, ਜੋ ਬੁਰਾਈ ਦਾ
ਸਾਹਮਣਾ ਬੁਰਾਈ ਨਾਲ ਕਰੇ, ਉਹ ਵੱਡਾ ਕਿਵੇਂ ਹੋ
ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵੱਡਾ ਤਾਂ ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਦੁਸ਼ਟ ਨਾਲ ਵੀ ਚੰਗਾ
ਸਲੂਕ ਕਰੇ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ
ਦੁਸ਼ਟਤਾ ਜਿੱਤ ਲਵੇ। ਇਹੀ ਸੋਚ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਾਸ਼ੀ
ਰਾਜ ਦੇ ਵਡੱਪਣ ਦੀ ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਸਰਾਹਨਾ ਕੀਤੀ।

ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਰੱਥ ਤੋਂ ਉੱਤਰ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਾਸ਼ੀ ਰਾਜ ਨੂੰ ਪ੍ਰਣਾਮ ਕੀਤਾ। ਆਪਣੇ ਰੱਥ ਨੂੰ ਮੋੜ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੱਥ ਲਈ ਰਸਤਾ ਸਾਫ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਦੋਵਾਂ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਫਿਰ ਦੋਵੇਂ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਵੱਲ ਚਲੇ ਗਏ।

ਵੱਡਾ ਕੀ ਹੈ ?

ਇਕ ਵੱਡੇ ਰਾਜੇ ਦੀ ਰਾਜ ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਇਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਪੰਡਤ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋਣਹਾਰ ਵੀ ਸੀ। ਜੀਵ ਹਿੰਸਾ, ਚੋਰੀ ਅਤੇ ਝੂਠ ਆਦਿ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਵਾਸਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਰਾਜਾ ਉਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਚਾਹੁੰਦੇ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਹੋਰ ਸਭ

ਲੋਕ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾ-ਭਗਤੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਦਿਨ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੇ ਸੋਚਿਆ—“ਅੱਛਾ, ਰਾਜਾ ਜੋ ਮੇਰੀ ਸੇਵਾ, ਆਦਰ ਸਨਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਕਿਉਂ ? ਮੇਰੀ ਜਾਤੀ ਕਰਕੇ ਜਾਂ ਮੇਰੀ ਕੁਲ ਕਰਕੇ ? ਜਾਂ ਦੇਸ਼, ਵਿਦਿਆ, ਚਰਿੱਤਰ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਕਰਕੇ ? ਠੀਕ ਹੈ ਇਕ ਦਿਨ ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਲਈ ਜਾਵੇ ?”

ਰਾਜਾ ਦਾ ਇਕ ਕਰਮਚਾਰੀ ਸੀ। ਉਹ ਰਾਜ ਵੱਲੋਂ ਜਿਸ ਦਾ ਜੋ ਰੁਪਇਆ-ਪੈਸਾ ਦੇਣਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਉਸ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੇ ਉਹ ਵੀ ਵੱਡੇ ਭਗਤ ਸਨ। ਇਕ ਦਿਨ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਰਾਜੇ ਨਾਲ ਰਾਜ ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਮੁਲਾਕਾਤ ਕਰਕੇ ਘਰ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਉਸ ਰਾਜ ਕਰਮਚਾਰੀ ਨੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇਣ ਲਈ ਜੋ ਰੁਪਏ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰੱਖੇ ਸਨ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਅੱਖ ਬਚਾ ਕੇ ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਰੁਪਏ ਲੈ ਕੇ ਚਲਦਾ ਬਣਿਆ। ਰਾਜ ਕਰਮਚਾਰੀ ਨੇ ਇਹ ਦੇਖਿਆ, ਪਰ ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਭਗਤ ਸਨ ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦਿਨ ਕੁਝ ਨਾ ਬੋਲੇ।

ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਫਿਰ ਇਕ ਦਿਨ ਰੁਪਏ ਚੋਰੀ ਕਰਕੇ ਚਲਦਾ ਬਣਿਆ। ਰਾਜ ਕਰਮਚਾਰੀ ਨੇ ਮੌਕਾ ਦੇਖ ਕੇ ‘ਚੋਰ ਚੋਰ’ ਕਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਰੋਲਾ ਸੁਣ ਕੇ ਆਦਮੀ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੂੰ ਫੜ ਲਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਵਾਹ, ਬਾਬਾ ਜੀ, ਐਨੇ ਦਿਨਾਂ ਤੱਕ ਸੱਚੇ ਚਰਿੱਤਰ ਵਾਲੇ ਤੇ ਸਿਆਣੇ ਬਣਦੇ ਸੀ ! ਹੁਣ ਚਲੇ ਰਾਜੇ ਦੇ ਕੋਲ।” ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਉਹ ਰਾਜੇ ਦੇ ਕੋਲ ਲੈ ਗਏ ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਘਟਨਾ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ। ਰਾਜਾ ਸੁਣ ਕੇ ਬਹੁਤ ਦੁਖੀ ਹੋਇਆ। ਬੋਲਿਆ, “ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਤੁਸੀਂ ਐਨੇ ਬੇਈਮਾਨ ਅਤੇ ਦੁਸ਼ਟ ਹੋ ?” ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਰਾਜੇ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ, “ਲੈ ਜਾਓ ਇਸ ਨੂੰ ਤੇ ਉਚਿਤ ਦੰਡ ਦਿਉ।”

ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਮਹਾਰਾਜ ਮੈਂ ਚੋਰ ਨਹੀਂ ਹਾਂ।” ਰਾਜੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਤੁਸੀਂ ਜੇ ਚੋਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਤਾਂ ਅਜਿਹਾ ਕੰਮ ਕਿਉਂ ਕੀਤਾ ?” ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੇ ਤਦ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਦੱਸੀਆਂ, “ਮਹਾਰਾਜ, ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਦੇ ਸੀ, ਬਹੁਤ ਆਦਰ-ਸਨਮਾਨ ਕਰਦੇ ਸੀ। ਲੋਕ ਵੀ ਮੇਰੀ ਭਗਤੀ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਇਹੀ ਦੇਖ ਕੇ ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਮੇਰਾ ਐਨਾ

ਮਾਨ-ਸਨਮਾਨ ਕਿਸ ਕਰਕੇ ਹੈ ? ਇਹ ਮੇਰੀ ਜਾਤੀ, ਵਿਦਿਆ, ਕੁਲ, ਦੇਸ਼ ਜਾਂ ਚਰਿਤਰ
 ਕਰਕੇ ਹੈ ? ਇਸ ਦਾ ਪਤਾ ਲਾਉਣ ਲਈ ਮੈਂ ਇਹ ਰੁਪਏ ਚੋਰੀ ਕੀਤੇ ਸਨ। ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ
 ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਵੀ ਮੇਰਾ ਮਾਨ-ਸਨਮਾਨ ਹੈ, ਸਭ ਚਰਿਤਰ ਦੇ ਗੁਣ ਕਰਕੇ
 ਹੈ, ਜਾਤੀ, ਕੁਲ, ਦੇਸ਼ ਜਾਂ ਵਿਦਿਆ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ।”
 ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੰਨਿਆਸੀ ਹੋ ਕੇ ਤਪੱਸਿਆ ਕਰਨ ਚਲੇ ਗਏ।

ਮੰਤਰ-ਤੰਤਰ

ਬਹੁਤ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਇਕ ਰਾਜੇ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਇਕ ਗ੍ਰਹਿਸਥੀ ਦੇ ਘਰ ਲੜਕੇ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ, ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਨੇ ਉਸ ਬੱਚੇ ਦਾ ਨਾਂ 'ਕੁਮਾਰ' ਰੱਖਿਆ। ਕੁਮਾਰ ਦੇ ਵੱਡਾ ਹੋਣ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਵਿਆਹ ਇਕ ਗ੍ਰਹਿਸਥੀ ਦੀ ਲੜਕੀ ਨਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਲੜਕੇ-ਲੜਕੀਆਂ ਨੇ ਜਨਮ

ਲਿਆ। ਫਿਰ ਅੱਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੜਕੇ-ਲੜਕੀਆਂ ਦੇ ਵੀ ਵਿਆਹ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ।

ਕੁਮਾਰ ਬਹੁਤ ਨੇਕ ਆਦਮੀ ਸੀ। ਕਦੇ ਜੀਵ ਹੱਤਿਆ ਨਾ ਕਰਦਾ, ਦੂਜੇ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਨਾ ਲੈਂਦਾ, ਝੂਠ ਨਾ ਬੋਲਦਾ, ਕੋਈ ਨਸ਼ਾ ਨਾ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਮਾਂ ਬਰਾਬਰ ਸਮਝਦਾ ਸੀ।

ਕੁਮਾਰ ਜਿਸ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਇਕ ਬਹੁਤ ਛੋਟਾ ਪਿੰਡ ਸੀ। ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਤੀਹ ਗ੍ਰਹਿਸਥੀਆਂ ਦੇ ਘਰ ਸਨ। ਇਕ ਦਿਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੀਹ ਘਰਾਂ ਦੇ ਗ੍ਰਹਿਸਥੀਆਂ ਨੇ ਇਕ ਜਗ੍ਹਾ ਮਿਲਣਾ ਸੀ ਪਰ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੀ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿੱਥੇ ਸਭ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਸਕਦੇ। ਕੁਮਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੀਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਸਨ। ਸਭ ਨਾਲ ਇਕ ਜਗ੍ਹਾ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਉਸ ਜਗ੍ਹਾ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕੀਤਾ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਜਗ੍ਹਾ ਸਾਫ਼ ਹੋ ਗਈ ਤਾਂ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਇਕ ਆਦਮੀ ਆ ਕੇ ਉੱਥੇ ਖੜਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਕੁਮਾਰ ਨੇ ਉਸ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਾ ਕਿਹਾ ਤੇ ਉਹ ਦੂਜੀ ਜਗ੍ਹਾ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਜਦ ਇਹ ਜਗ੍ਹਾ ਵੀ ਸਾਫ਼ ਹੋ ਗਈ ਤਾਂ ਇਕ ਹੋਰ ਆਦਮੀ ਆ ਪਹੁੰਚਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਗ੍ਹਾ ਸਾਫ਼ ਕਰਦੇ ਕਰਦੇ ਸਭ ਲਈ ਜਗ੍ਹਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤੀ।

ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਜਿਸ ਦਾ ਜੋ ਕੰਮ ਸੀ, ਪੂਰਾ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉੱਥੇ ਇਕ ਚਬੂਤਰਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਜਗ੍ਹਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਇਕੱਠੇ ਹੋਣ ਦਾ ਇਕ ਸਥਾਈ ਸਥਾਨ ਬਣ ਗਈ। ਇੱਥੇ ਆ ਕੇ ਉਹ ਮਿਲ ਕੇ ਬੈਠਦੇ ਅਤੇ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਦੇ। ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਨਵਾਂ ਆਦਮੀ ਆਉਂਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਉੱਥੇ ਹੀ ਆ ਜਾਂਦਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਨ ਲੰਘਣ ਲੱਗੇ।

ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਉੱਥੇ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਘਰ ਬਣਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਬੈਠਣ ਲਈ ਚਟਾਈ ਅਤੇ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵੀ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉੱਥੇ ਉਹ ਸਮੇਂ ਤੇ ਆਉਂਦੇ ਅਤੇ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਦੇ। ਦੇਖਦੇ ਦੇਖਦੇ ਉਹ ਸਭ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਬਣ ਗਏ।

ਤੜਕੇ ਉੱਠ ਕੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰ ਲੈਂਦੇ। ਫਿਰ ਆਪਣਾ ਖੁਰਪਾ, ਕੁੰਦਾਲ ਆਦਿ ਲੈ ਕੇ ਘਰੋਂ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਅਤੇ ਚੌਰਸਤੇ ਜਾਂ ਇੱਧਰ-ਉੱਧਰ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਪਏ

ਪੱਥਰਾਂ ਨੂੰ ਹਟਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਗੱਡੀ ਜਾਂ ਆਦਮੀ ਦੇ ਜਾਣ ਵਿੱਚ ਜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਰੁਕਾਵਟ ਲੱਗਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਰਸਤੇ 'ਚੋਂ ਹਟਾ ਦਿੰਦੇ। ਉੱਚੀ-ਨੀਵੀਂ ਜਗ੍ਹਾ ਬਰਾਬਰ ਕਰ ਦਿੰਦੇ। ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੋਣ ਤੇ ਪੁਲ ਬਣਾ ਦਿੰਦੇ, ਤਲਾਅ ਬਣਾ ਲੈਂਦੇ ਅਤੇ ਜਿਸ ਤੋਂ ਜੋ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਦਾਨ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਕੁਮਾਰ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਕਰਕੇ ਇਸ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕ ਸਭ ਗੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਨੇਕ ਬਣ ਗਏ।

ਦਿਨ ਲੰਘਦੇ ਗਏ। ਇੱਧਰ ਪਿੰਡ ਦੇ ਮੁੱਖੀਆ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ 'ਗੱਲ ਕੀ ਹੈ?' ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਪਿੰਡ ਵਾਲੇ ਬਦਮਾਸ਼ੀ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਕਰਕੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਆਮਦਨੀ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਸ਼ਰਾਬ ਪੀ ਕੇ ਉਹ ਗਲਤ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੁਰਮਾਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਆਮਦਨੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਇਸ ਕੁਮਾਰ ਨੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਬਣਾਇਆ ਕਿ ਨਾ ਇਹ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਂਦੇ ਹਨ, ਨਾ ਜੀਵ ਹਿੰਸਾ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਭ ਭਲੇਮਾਣਸ ਬਣ ਗਏ ਹਨ ! ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਮੈਂ ਤਦ ਹੀ ਸਫਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਜੇਕਰ ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਰਾਜੇ ਦੇ ਕੋਲ ਬੂਠੀ ਸਿਕਾਇਤ ਕਰਾਂ।

ਮੁੱਖੀਆ ਨੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਜਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਮਹਾਰਾਜ, ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਭ ਆਦਮੀ ਚੋਰ ਬਣ ਗਏ ਹਨ। ਉਹ ਉੱਪਦਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਉਪਾਅ ਨਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਬਚਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ।" ਰਾਜੇ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ, "ਜਾਓ, ਚੋਰਾਂ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਲਿਆਓ।" ਮੁੱਖੀਆ ਨੇ ਸਭ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਮਹਾਰਾਜ, ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਆਦਮੀ ਹਾਜ਼ਰ ਹਨ।" ਰਾਜੇ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਨਾ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਪੁੱਛਿਆ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ

ਕੁਝ ਕਿਹਾ। ਇੱਕਦਮ ਹੁਕਮ ਹੀ ਸੁਣਾ ਦਿੱਤਾ, “ਜਾਓ, ਹਾਥੀ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠ ਕੁਚਲ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦੇਵੋ।”

ਰਾਜ ਮਹਲ ਦੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਜਗ੍ਹਾ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਸੁੱਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਕ ਵੱਡਾ ਹਾਥੀ ਮੰਗਵਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਦਮੀਆਂ ਵਿੱਚ ਇਕ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਵੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਸਭ ਨੂੰ ਉੱਚੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ, “ਦੇਖੋ ਭਗਤੋ, ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ

ਰਾਜਾ ਅਨਿਆਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਵੀ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਹਾਥੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਸਾਨੂੰ ਮਾਰ ਦੇਵੇਗਾ। ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਰਾਜੇ ਤੇ ਕ੍ਰੋਧ ਨਾ ਕਰਨਾ। ਜਿਵੇਂ ਆਪਣਾ ਸਰੀਰ ਸਭ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਜਿਵੇਂ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਹੈ, ਰਾਜਾ ਦੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਉਪਰ ਵੀ ਸਾਡਾ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰੇਮ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।” ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਠੀਕ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਕੀਤਾ।

ਰਾਜੇ ਦੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨੇ ਹਾਥੀ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਲਾਇਆ ਕਿ ਉਹ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਕੁਚਲਦਾ ਚਲਾ ਜਾਵੇ। ਪਰ ਹਾਥੀ ਅੱਗੇ ਨਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਦੌੜਦਾ ਹੋਇਆ ਪਿੱਛੇ ਮੁੜ ਗਿਆ। ਦੂਜਾ ਹਾਥੀ ਮੰਗਵਾਇਆ ਗਿਆ ਪਰ ਉਹ ਵੀ ਅੱਗੇ ਨਾ ਵਧਿਆ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੀਜਾ ਤੇ ਚੌਥਾ ਹਾਥੀ ਮੰਗਵਾਇਆ ਗਿਆ। ਕਈ ਹਾਥੀ ਲਿਆਂਦੇ ਗਏ ਪਰ ਕੋਈ ਵੀ ਅੱਗੇ ਨਾ ਵਧਿਆ। ਸਭ ਪਿੱਛੇ ਮੁੜ ਕੇ ਦੌੜ ਗਏ।

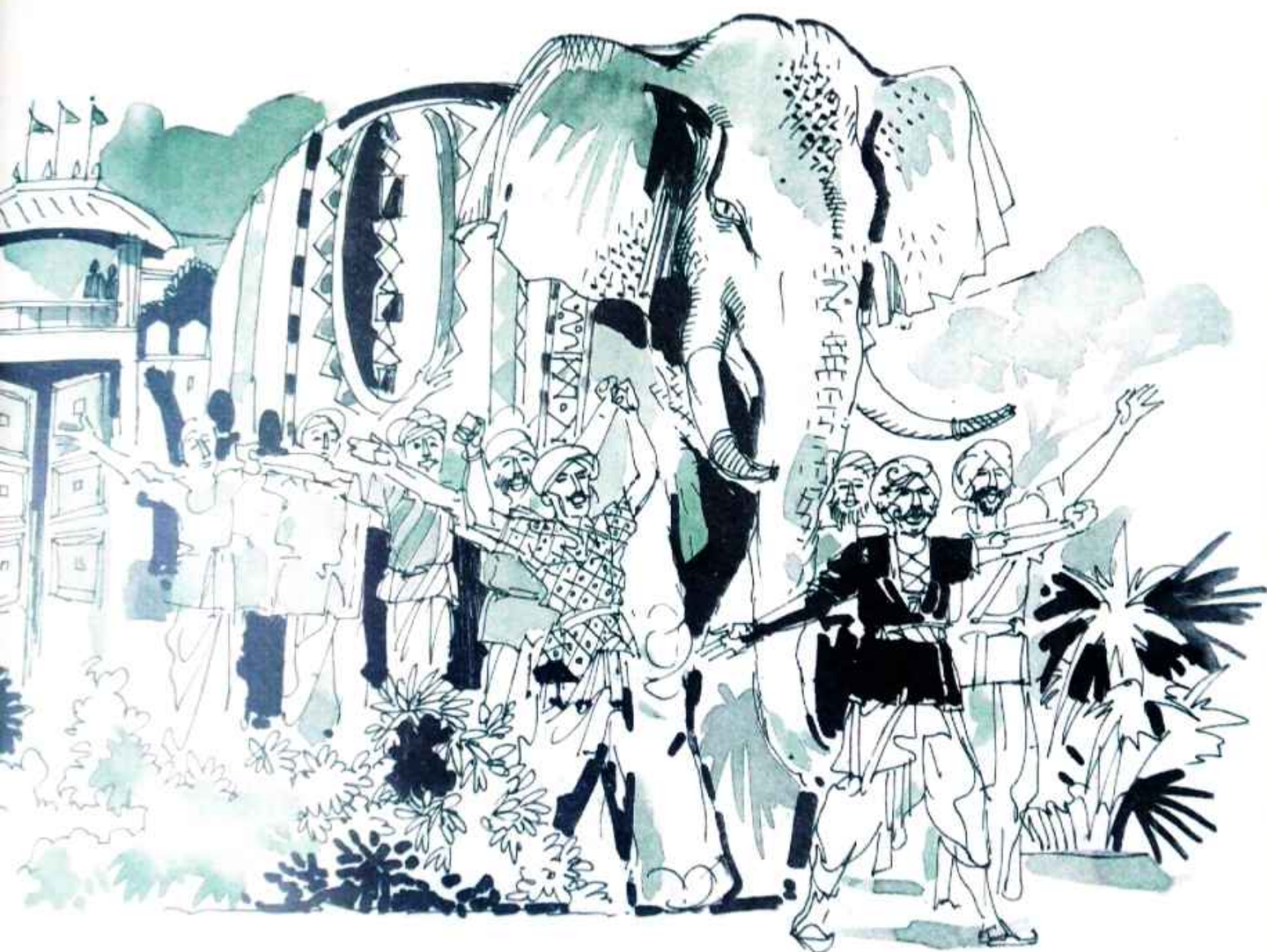
ਰਾਜਾ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਦਵਾਈ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਦੇਖੋ।" ਰਾਜੇ ਦੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨੇ ਤਲਾਸ਼ੀ ਲਈ ਪਰ ਕੁਝ ਨਾ ਮਿਲਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮਹਾਰਾਜ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੈ।"

ਰਾਜਾ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਇਹ ਮੰਤਰ-ਤੰਤਰ ਜਾਣਦੇ ਹਨ।" ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਖੁਦ ਹੀ

ਪੁੱਛਿਆ, "ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਮੰਤਰ-ਤੰਤਰ ਜਾਣਦੇ ਹੋ?" ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮਹਾਰਾਜ, ਅਸੀਂ ਕੋਈ ਦੂਜਾ ਮੰਤਰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ। ਅਸੀਂ ਤੀਹ ਦੇ ਤੀਹ ਆਦਮੀ ਜੀਵ ਹਿੰਸਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਦੂਜੇ ਦਾ ਹੱਕ ਨਹੀਂ ਮਾਰਦੇ, ਝੂਠ ਨਹੀਂ ਬੋਲਦੇ ਅਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪੀਂਦੇ। ਅਸੀਂ ਸਭ ਨੂੰ ਮਿੱਤਰ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ। ਜਿੰਨਾ ਹੋ ਸਕੇ ਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਉੱਚੀ-ਨੀਵੀਂ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਤਲਾਅ ਬਣਾ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਘਰ ਵੀ ਬਣਾ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਮਹਾਰਾਜ ਅਸੀਂ ਕੋਈ ਮੰਤਰ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਹੀ ਉਹ ਮੰਤਰ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਮੰਤਰ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਰਾਜਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਦੁਸ਼ਟ ਮੁੱਖੀਆ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ-ਜਾਇਦਾਦ ਵੀ ਖੋਹ ਲਈ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਿੰਡ ਅਤੇ ਵੱਡਾ ਹਾਥੀ ਦੇ ਦਿੱਤਾ।

ਆਚਾਰੀਆ ਹਜ਼ਾਰੀ ਪ੍ਰਸਾਦ ਦਿਵੇਦੀ (1907-1979)
ਦੀਆਂ ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਸਭ ਜਾਣੂ ਹਨ। ਪਰ
ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਲੋਕ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੱਚਿਆਂ
ਲਈ ਵੀ ਕਹਾਣੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ। ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ
ਟਰੱਸਟ ਨੇ ਆਚਾਰੀਆ ਦਿਵੇਦੀ ਦੀਆਂ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ
ਉਪਯੋਗੀ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ
ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਲਿਆ ਤਾਂ ਕਿ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ
ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕੇ।
ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਪੰਚਤੰਤਰ, ਹਿੱਤੋਪਦੇਸ਼
ਅਤੇ ਜਾਤਕ ਕਥਾਵਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਆਸ਼ਾ ਹੈ
ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸਾਡੀ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ
ਲਾਭ ਹੋਵੇਗਾ।

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ
ਦੇ ਆਲੋਚਕ, ਅਨੁਵਾਦਕ ਅਤੇ ਸੰਪਾਦਕ ਡਾਕਟਰ
ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ 'ਬੱਦਨ' ਨੇ ਸਰਲ, ਸਪੱਸ਼ਟ ਅਤੇ ਰੋਚਕ
ਸ਼ੈਲੀ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਮੁੱਲ : 25.00

ISBN 81-237-4800-7

ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਟਰੱਸਟ, ਇੰਡੀਆ